

SPANIA ȘI TRANSILVANIA ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI DE 30 DE ANI (1618-1648): CADRUL GENERAL*

OANA ANDREIA SÂMBRIAN**

Destinul Spaniei a fost mai mereu unul aparte, determinismul geografic punând o puternică amprentă asupra istoriei sale. Spania este o peninsulă, dar nu orice fel de peninsulă, ci una situată la granița dintre două lumi: cea europeană și cea africană. De la bun început, peninsula înseamnă o pendulare permanentă între apă și uscat, o rupere între interior și exterior, dar când uscatul te leagă la nord de Europa și la sud de Africa, situația este cu atât mai periculoasă cu cât, așa cum afirma Fernand Braudel, Spania risca să se transforme într-un spațiu de tranzit între cele două continente¹. Din dorința de a alege Europa, Spania a ajuns chiar „prea europeană”, ceea ce i-a dăunat iremediabil în timpul războiului de 30 de ani, așa cum afirma academicianul spaniol Quintín Aldea, conform căruia:

Nici în secolul al XVII-lea, nici în cele ce au urmat, Spania nu a întors spatele Europei; mai mult, Spania a privit mereu restul Europei cu o dorință cvasimimetică. Regii, nobilimea, clerul înalt, negustorii și legiuitorii și-au ațintit privirea dincolo de Pirinei, manifestându-și interesul față de arta, literatura, moda, covoarele, mățăsurile, țesăturile și multe alte produse străine. Mulți dintre marii artiști și scriitori își doreau să viziteze Italia, patria artei și a literaturii².

În preajma anului 1618, posesiunile Spaniei se întindeau pe un teritoriu foarte vast, care cuprindea întreaga peninsulă Iberică; peste jumătate din Italia, unde regele Spaniei deținea patru state importante: Napoli, Sicilia, Sardinia și Milano; în Franța deținea Roussillon, Sardinia și Franche-Comté; Țările de Jos, la care se adăugau Artois și o parte din Picardia. Alsacia aparținea și ea Spaniei,

* Această lucrare face parte din proiectul „Imaginea Transilvaniei în Spania în timpul Războiului de 30 de ani (1618-1648)” finanțat de Universitatea din Craiova prin contractul POSDRU/159/1.5/S/133255, proiect strategic ID 133255 (2014), cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013.

** Cercet. șt. III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: oana.sambrian@gmail.com

¹ Pentru mai multe detalii despre Spania și determinismul geografic, a se vedea Oana Sâmbrian, *Convergențe româno-spaniole de la Renaștere la Modernism*, București, Editura Academiei Române, 2013, capitolul „Să înțelegem Spania”.

² Quintín Aldea, „España y Europa en la Guerra de los Treinta Años”, *Cuenta y razón*, 115, 2000 (65-74), p. 66.

iar împreună cu Franche-Comté, erau folosite ca trecători de trupele spaniole care mergeau la Milano, alegând drumul prin Savoia către Flandra³.

Zorii Războiului de 30 de ani surprind Spania în ultimii ani de domnie ai lui Filip al III-lea (1598-1621), perioadă ce coincide, totodată, cu declinul ducelui de Lerma, ministru favorit, mult timp, la curtea spaniolă (1599-1618). Protejat al regelui Filip al III-lea, fapt demonstrat și de perioadele cvasiidentice ale guvernării lor, Lerma aparținea familiei Sandoval, care la vremea respectivă ducea o luptă acerbă pentru putere cu familia Zúñiga, căruia îi aparținea ministrul favorit ce i-a urmat lui Lerma în grațiile regale, Baltasar de Zúñiga, unchiul celui ce va întruchipa figura emblematică a ministrului favorit sub Filip al IV-lea, contele duce de Olivares.

Încă din primii ani ai domniei lui Filip al III-lea, s-a putut observa o anumită divizare în cadrul Consiliului de Stat în ceea ce privește politica externă. Pe de o parte, membrii Consiliului susțineau măsuri dure – majoritatea adeptilor acestei politici fuseseră colaboratori apropiați ai lui Filip al II-lea –, iar pe de alta, exista o aripă ce sprijinea politica moderată a lui Lerma. Opozanții lui Lerma erau de părere că faptul că ducele nu se folosea de întreaga capacitate a forței spaniole în momentele de tensiune internațională crea o imagine umilitoare de slăbiciune. Aceiași opozanți considerau jignitoare Pacea de 12 ani încheiată cu olandezii, simțindu-se ofensați și de condițiile Păcii de la Asti, din 1615, care punea capăt războiului cu Savoia⁴.

Persoanele cele mai ofensate de măsurile luate în politica externă au fost reprezentanții Spaniei în străinătate, ambasadorii și viceregii, care își doreau să mențină înalta reputație a țării și a monarhului lor, motiv pentru care erau de părere că Madridul făcea mult prea puțin în comparație cu sprijinul pe care îl meritau. Un bun exemplu al fervorii cu care spaniolii din străinătate își apărau monarhul este militarul Diego de Estrada. Aflat la curtea principelui Gabriel Bethlen, în perioada 1628-1629, acesta relatează că, la un moment dat, Bethlen ar fi primit vizita unui ambasador venețian. Conform spuselor spaniolului,

Atât de bine îmi mergeau lucrurile când a venit un ambasador de la Veneția, iar Alteța Sa m-a trimis ca să îl întâmpin și m-a însărcinat cu organizarea ceremoniilor cuvenite. Așa am făcut, prima audiență a avut loc de dimineață și [ambasadorul, n.n.] a luat masa cu principele și cu alți nobili, cu muzică și banchet solemn. Principele mi-a poruncit să îi servesc de băut, lucru nemaîntâlnit, căci niciodată nu se încredea în străini. La discursul de la masă, ambasadorul a început să adreseze cu o neobrăzare neobișnuită cuvinte jignitoare despre regele Spaniei, vorbind despre statele, legile, obiceiurile și natura sa cu ironie. Eu îi serveam băutura principelui, care m-a privit, văzând că sunt palid și că îmi tremură mâna. Neținând cele auzite de la ambasador pe

³ *Ibidem.*

⁴ J. H. Elliott, *El conde-duque de Olivares. El politico en una época de decadencia*, Barcelona, Crítica, 2010, p. 83.

placul principelui, întrucât de multe ori se arătase favorabil regelui și băuse în sănătatea sa la mai multe banchete, numindu-l monarh puternic, [când] am luat ceașca, el mi-a spus: „Am uitat de toast”. „Nu îmi arde de asta, i-am zis, dar de răspuns ăstuia, îmi arde; și mă uimește ca la masa unui principe străin să îndrăznească un ambasador, căruia îi revine ca ministru rolul de a folosi limbajul convenit când vorbește depre astfel de monarhi, să se refere cu vorbe atât de ireverențioase la cel mai mare rege al lumii. Alteța Voastră este capabilă să judece (căci a auzit de la alții de diverse nații, cum în prezența voastră au lăudat guvernul, mila, grija, credința și obiceiurile [regelui Spaniei, n.n.], ce sunt exemple demne de urmat lumii întregi, precum și ordinea, sfatul, curajul și armele), departe de falsitatea și minciunile pe care le rostește ambasadorul [venețian, n.n.]. Și dacă nu s-ar fi aflat la masa Alteței Voastre, ar fi mustit pământul de sângele lui și i-aș fi smuls limba mincinoasă și aș fi aruncat-o la câini; iar Alteța Voastră să îmi taie capul de nu l-oi face să se dezică în luptă, fapt pentru care, cu respectul convenit, îl provoc la duel cu armele ce-i sunt mai pe plac”. Ambasadorul a rămas ca un mort, căci nu credea să îl audă vreun spaniol, fiindcă eu îi vorbisem în italiană atunci când îl întâmpinasem. „Mergeți – mi-a spus principele, căci e de ajuns că se află în prezența mea”. „În prezența ambasadorilor, regilor și principilor – am spus eu –, cavalerii trebuie să apere onoarea regilor și a stăpânilor lor. După ce-l voi fi ucis pe acest [individ, n.n.] în luptă, voi veni la Alteța Voastră să îmi tăiați capul pentru îndrăzneala mea”.

Din acest fragment, fie el adevărat sau doar un rod al fabulației lui Estrada⁵, deducem însă importanța pe care regele o avea pentru supuși, ceea ce justifică, într-un fel sau altul, mânia ambasadorilor spanioli părtași la amenințarea pe care o presupunea pierderea progresivă a puterii de către Casa de Habsburg (amintim că monarhii spanioli din perioada 1516-1700 au aparținut cu toții Casei de Habsburg), față de politica moderată a lui Lerma.

Acestea fiind spuse despre Spania, ne vom centra în continuare atenția pe Transilvania, care a adoptat o politică aflată la polul opus față de îndepărtata Spanie, în Războiul de 30 de ani, Transilvania acționând ca un stat protestant, de partea Uniunii Evanghelice. Reforma face parte, așa cum arăta Edit Szegedi, dintre acele teme ale istoriei Transilvaniei care au beneficiat de o atenție

⁵Așa cum afirma Croce (Benedetto Croce, „Fantasia y realidad en las memorias de Diego Duque de Estrada”, *Boletín de la Universidad de Santiago*, 1934, p. 13), din perioada în care Estrada s-a aflat la Alba Iulia nu există niciun document istoric care să susțină afirmațiile spaniolului, potrivit cărora un ambasador venețian s-ar fi aflat în Transilvania și, cu atât mai puțin, care să îl fi jignit pe rege, dar, potrivit Alexandrei Bouchet, faptul că ambasadorul era venețian sporea furia lui Estrada, întrucât republica venețiană a jucat un rol dublu pe durata Războiului de 30 de ani, cuvintele ocărtoare la adresa regelui spaniol fiind considerate o trădare suplimentară (Alexandra Bouchet, *L'écriture de l'histoire dans les autobiographies de soldats de l'Espagne moderne (Contreras, Pasamonte, Castro, Duque de Estrada)*, Edilivre, 2011, p. 262). Adevărat sau fals, acest episod ne interesează întrucât denotă imaginea pe care Veneția o avea în mentalul colectiv spaniol al secolului al XVII-lea, imagine care, în general, se identifica cu cea a trădătorului.

deosebită, fapt motivat de funcția acesteia de a fundamenta identitățile comunităților etnico-culturale și confesionale din Transilvania⁶. Reforma din Transilvania a fost susținută de diverși factori, printre care orașele, nobilii și castelanii, precum Petru Petrovics (Banat), Valentin Török (Hunedoara), Ștefan Mailat (Făgăraș) etc. Potrivit tradiției istorice maghiare, Brașov a fost centrul de propagare a Reformei către scaunele secuiești, aceasta pătrunzând dinspre Brașov și Țara Bârsei, având în vedere relațiile profunde dintre Brașov și scaunele Sepsi, Kédzi și Orbai⁷. Nu vom intra în prea multe detalii privind pătrunderea și instalarea Reformei în Transilvania, dar considerăm că este important să prezentăm aceste date sumare pentru a înțelege mai bine felul în care s-a propagat această mișcare religioasă pe teritoriul Transilvaniei și care erau principalii ei actanți.

Apropiindu-ne cronologic de perioada pe care o supunem atenției cititorului, odată cu venirea la tron a principelui Gabriel Báthory, s-a întemeiat comunitatea reformată, politică continuată și de către succesorul său, Gabriel Bethlen. Situația politică și religioasă din Transilvania, în timpul domniei lui Báthory, a fost extrem de instabilă, fapt cauzat cu precădere de caracterul agresiv al principelui, care își făcuse mulți dușmani în rândul nobilimii ardelenе, mai ales după cucerirea orașului liber Sibiu, ceea ce îi atrăsese ura comunităților săsești. Din *Lettera declaratoria de la dottrina del padri gesuiti conforme ai decreti del Concilio di Costanza*, publicată la Lyon în 1610, aflăm că existase inclusiv un complot din partea iezuiților de a-l elimina pe principe:

(...) noi habbiamo lettere del Baron de Zerotin date alle 2 di maggio prossimo, ove egli describe come un dei Signori del Paese, havendo nella sua casa un giesuita, era stato indutto dal detto gesuita a congiurar contra la vita del Principe di Transilvania, il quale avvertito del giorno (...), questo giorno uscì fuori della città, fingendo d'andar alla caccia; e pose dell'imboscate fuori della città, negli quale egli fece cadere li conspiratori, che lo seguivano; il che costò loro la vita e il detto giesuito fu giustitiato con general macello de suoi complici⁸.

(trad.) ... ne-a parvenit o scrisoare de la baronul de Zerotin din data de 2 mai, unde acesta ne informează că unul dintre nobilii țării, găzduind un iezuit, a fost instigat de acesta să atenteze la viața principelui Transilvaniei, care, fiind anunțat la timp (...) a plecat din oraș în ziua respectivă, prefăcându-se că merge la vânatoare; și a organizat ambuscade la marginea orașului, cărora conspiratorii care îl urmăreau le-au căzut victime, fapt ce i-a costat viața, iar iezuitul a fost executat, în vreme ce complicii săi au fost măcelăriți.

⁶ Szededi Edit, *Religia*, în: Ioan-Aurel Pop, Thomas Nágler, Magyar András, „Istoria Transilvaniei”, vol. II (de la 1541 până la 1711), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2007, p. 235.

⁷ *Ibidem*, p. 239.

⁸ *Lettera declaratoria della dottrina del padri gesuiti conforme ai decreti del Concilio di Costanza*, Lyon, 1610, p. 51.

În prima parte a *Istoriei lui Filip al IV-lea, rege al Spaniilor*, Céspedes y Meneses analizează domnia lui Báthory, pe care îl descria în felul următor:

*El Gabor, famoso hereje calvinista y de quien quetan que no siendo más de un mediano caballero, se supo hacer tiranamente dueño y señor de Transilvania. Después que el claro Segismundo, por su inaudita enfermedad, trocó la espada con el ocio, (...) y el pueblo loco se alteró, nombró como príncipe a Bocsay, luego a Ragotu, y a Gabriel, en quien cedió su antecesor; sobreviniendo grandes males en Transilvania (originados por el primero) en conclusión redundó dellos el venir a levantarse con la presa, desheredando, y aún haciendo morir al príncipe Gabriel. Este pues es Velen Gabor*⁹.

(trad.) Gaborul, celebru eretic calvinist și despre care se spune că fiind doar pe jumătate cavalier, a știut să devină domn și tiran al Transilvaniei. După ce marele Sigismund¹⁰, din cauza bolii sale, a dat spada pe plăcere (...), iar poporul s-a arătat nemulțumit, l-au numit principe pe Bocsay¹¹, apoi pe Ragotu¹² și pe Gabriel, în favoarea căruia a abdicat cel din urmă¹³; depășind multele neajunsuri din Transilvania (provocate de cel menționat), s-a ridicat cineva care i-a luat principatul și viața principelui Gabriel. Acesta este Bethlen Gabor.

Spre deosebire de predecesorul său, care s-a axat mai mult pe situația urbană, Bethlen a încercat să rezolve și problema comunităților rurale mixte din scaunele secuiești¹⁴. Conform hotărârii Dietei din 1564, majoritatea decidea apartenența confesională a comunității, până la Gabriel Bethlen principiul majorității fiind interpretat restrictiv, mai ales în ceea ce privește catolicii: numai atunci li s-a permis catolicilor să aibă biserică, dacă formau majoritate¹⁵. Principele și-a concentrat atenția asupra sprijinirii comunității reformate din Cluj, dăruindu-i biserica ce aparținuse iezuiților¹⁶.

Rolul jucat de Bethlen în timpul Războiului de 30 de ani nu a scăpat atenției sporite a istoriografilor spanioli, cu atât mai mult, cu cât relațiile pe care

⁹ Gonzalo de Céspedes y Meneses, *Primera parte de la Historia de Felipe IV, Rey de las Españas*, Barcelona, 1631, pp. 23-24.

¹⁰ Aici Céspedes se referă la Sigismund Báthory, personaj extrem de îndrăgit în istoriografia spaniolă.

¹¹ Ștefan Bocskay (1604-1606).

¹² Sigismund Rakoczi (1607-1608).

¹³ Pe 5 februarie 1608, Gabriel Báthory a semnat un pact cu haiducii, prin care le promitea pământuri în regiunile Oradea, Ecsed și Kallo. Generalul acestora urma să fie numit ministru dacă Báthory obține tronul în Transilvania, acesta obligându-se, totodată, să promoveze calvinismul. Dieta nu a îndrăznit să se opună haiducilor, Sigismund Rakoczi abdicând în favoarea lui Báthory, la 7 martie.

¹⁴ Szegeđi Edit, *Confesionalizarea*, în: Ioan-Aurel Pop, Thomas Nágler, Magyari András, „Istoria Transilvaniei”, vol. II (de la 1541 până la 1711), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2007, p. 255.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 256.

Spania și Transilvania le avuseseră de-a lungul secolului al XVI-lea erau încă proaspete în memoria colectivă iberică.

Un exemplu în acest sens este piesa de teatru a lui Francisco de Quevedo, *Cómo ha de ser el privado*, unde scriitorul și, totodată, politicianul Quevedo îi amintește Europei poziția pro catolică pe care Transilvania o avusese până cu puțin timp în urmă. Protagonistii piesei sunt câteva dintre marile personalități ale istoriei europene din secolul al XVII-lea: regele Filip al IV-lea, ducele de Olivares, prințul Charles Stuart sau ducele de Buckingham. În piesa amintită, unul dintre personaje este ambasadorul transilvănean, contracandidatul prințului Charles la mâna infantei Maria, sora regelui Filip al IV-lea, întrucât sub hainele pretinsului ambasador se ascundea, de fapt, însuși Ferdinand de Habsburg. Apariția lui nu este deloc întâmplătoare, acesta fiind împărat al Sfântului Imperiu Roman, în perioada 1558-1564, și principe al Transilvaniei, între 1551-1556, perioada în care în Transilvania s-au aflat mai mulți militari spanioli, precum Juan Batista Castaldo (la origine italian din Lombardia) sau Bernardo de Aldana¹⁷.

¹⁷ Căpitanul spaniol Bernardo de Aldana s-a născut la începutul secolului al XVI-lea, la Valencia de Alcántara, localitate situată la granița dintre Spania și Portugalia. Militar de carieră, în perioada 1549-1552, a participat la diverse expediții militare în Ungaria, sfârșind prin a preda Lipova fără luptă (1552) și a se retrage în Transilvania. Drept urmare, a fost judecat și condamnat la moarte, fiind întemnițat la Trencsen (Slovacia), unde a rămas până în 1556, fiind salvat de intervențiile repetate ale ducelui de Alba și ale regelui Filip al II-lea. Textul campaniei militare din Ungaria, al cărui autor este un subiect controversat, este alcătuit din două părți. Pe de o parte, avem de-a face cu descrierea evenimentelor militare, iar pe de alta, cu încercarea de motivare a acțiunii lui Aldana la Lipova și a prezentării rivalității cu Giambattista Castaldo, pe seama căruia sunt puse multe dintre necazurile spaniolului. Una dintre ipoteze este că textul ar fi fost redactat de fratele lui Bernardo, Juan Villela de Aldana, personaj foarte activ de-a lungul relatării, de altfel extrem de subiectiv întocmită. Însă nu toți cercetătorii sunt de acord cu această variantă. Zoltán Korpás, de exemplu, este de părere că autorul relatării aventurilor lui Bernardo de Aldana în Ungaria trebuie căutat în rândul consilierilor și secretarilor regelui, îmbrățișând părerea lui Szakály, care respingea posibilitatea ca Juan Villela de Aldana sau Pedro Barrantes Maldonado, unchiul lui Bernardo de Aldana, să fi fost autorii textului. În schimb, Korpás emite ipoteza că autorul ar fi fost Juan de Castillejo, secretarul lui Ferdinand de Habsburg, regele Ungariei, argumentând că acesta se aflase în Ungaria, având acces la corespondența regelui. În plus, îl cunoștea pe Aldana și ar fi putut parcurge documentația întocmită pentru judecată. Textul se încheie în mod apoteotic cu prezentarea procesului lui Bernardo de Aldana și demonstrarea evidentă, dacă urmăm logica textului, a nevinovăției spaniolului, acuzațiile de trădare fiind puse pe seama invidiei celor din jurul său. Fie că a fost scris pentru a prezenta curții spaniole varianta lui Bernardo de Aldana asupra celor petrecute la Timișoara și Lipova, fie pentru a justifica eliberarea ulterioară a căpitanului, expediția în Ungaria, din 1548, prezintă diverse informații de interes cu privire la situația politică și socială din Transilvania la vremea respectivă. Pentru început, trebuie să subliniem că în 1548, ne aflăm într-o perioadă importantă pe plan istoric și care justifică deplasarea lui Aldana în Ungaria: Carol V îi învinsese la Mühlberg pe principii germani rebeli, în timp ce Soliman Magnificul se ridica amenințător la granița creștinătății, iar Ferdinand de Habsburg îi solicita regelui spaniol sprijin constant împotriva turcilor. După moartea lui Ioan Zapolya, soția și fiul acestuia s-au aflat în centrul preocupărilor politico-militare, după cum se va putea observa de-a lungul textului. Pe de o parte, turcii o sprijineau pe Izabela, văduva lui Zapolya, iar pe de alta, Castaldo, Gheorghe Martinuzzi și Aldana erau în favoarea lui Ferdinand de

Totodată, interesul pentru evenimentele desfășurate în Transilvania, manifestat cu intensitate după începutul Războiului de 30 de ani din cauza sprijinului oferit de Gabriel Bethlen contelui palatin, face ca personajul

Habsburg, care, inițial, pierduse ocazia de a deveni rege în Ungaria din cauza obiceiului locului de a interzice unui străin să devină rege. Cât privește imaginea Transilvaniei, ea apare într-un plan secund. Dincolo de faptul că *Expediția lui Bernardo de Aldana în Ungaria* este considerată un izvor de interes pentru istoria Transilvaniei, adevărul este că, în afară de toponimele situate pe actualul teritoriu al României, Aldana nu pare să cunoască faptul că Transilvania era locuită și de români. De altfel, atunci când vorbește despre locuitorii acestei regiuni, căpitanul spaniol îi menționează doar pe unguri, sași și secui: „[...] fiecare dintre cele trei nații ce locuiesc în Transilvania (ungurii și sașii spunând că ei trăiesc acolo din vremea lui Carol cel Mare, având în stăpânire ținuturile cele mai puternice, Cluj, Alba Iulia, Sebeș, Sibiu, acestea fiind așezămintele principale). Cealaltă națiune este cea a secuilor, care spun că se trag din sciți. Ei locuiesc în regiunea cea mai aspră dintre toate, numită Sicilia. Aceștia sunt oameni extrem de needucați, barbari, cruzi și hoți și fără de cuvânt, trăsătură comună și ungarilor”. Desigur, cuvintele nu sunt prea măgulitoare în ceea ce îi privește pe locuitorii Transilvaniei menționați în text; însă nici istoriografia maghiară nu are cuvinte de laudă la adresa lui Aldana, pe care îl numește „fricos, laș, tergiversant”, bazându-se cu precădere pe opiniile lui Castaldo, rivalitatea dintre spaniol și italian fiind de notorietate. Denumirile toponimice și antroponimice sunt maghiare (*Colosvar, Saçebex, Temesvar* etc), demonstrând că apropierea spaniolului de spațiul transilvan se face din perspectivă maghiară, iar românii nu sunt menționați ca având un rol important în această zonă. De altfel, la vremea la care se face relatarea, Timișoara aparținea încă regatului maghiar (până în 1554, când devine vilaiet otoman). Comentariile privitoare la cadrul geografic se inserează într-o imagine deja familiară a Transilvaniei în descrierile spaniole, de spațiu aspru, inexpugnabil: „Acel loc unde se găsește castelul, care este foarte aproape în Transilvania, negăsindu-se altul mai apropiat, este înțesat de munți aspri, între care unul este mai înalt decât toți, văzându-se din depărtare și părând să ajungă la cer. Acest munte iese în evidență și taie văi adânci, ajungând până la valea cea mai profundă, în care își dau întâlnire toate apele. [...] Acest munte este înconjurat de stânci aspre, în mijlocul cărora se face o deschizătură lungă de opt sute de pași și largă de două sute, unde se găsește castelul, apărat de ziduri puternice și chiar de stânci”. Analiza evenimentelor istorice ilustrate în text trebuie făcută cu prudență, întrucât din dorința de a justifica acțiunile lui Aldana, Castaldo este luat drept țap ispășitor, punându-i-se în seamă capitularea Timișoarei din cauza faptului că nu trimisese trupe la timp, acestea primind ordinul ca, dacă nu ajung la timp la Timișoara, nici să nu mai meargă la Lipova: „Și după ce a căzut Transilvania, i-a spus lui Andrés López că dacă nu va putea să intre în Timișoara, sub nicio formă să nu meargă la Lipova, ci să se întoarcă în Transilvania”. În realitate, distrugerea turnului de apă care făcea legătura între oraș și castel duse la predarea cetății. Comitele Ștefan de Losoncz negociase predarea cetății și reușise să obțină promisiunea că trupele și civilii din oraș nu vor fi atinși, lăsând cetatea pe mâna turcilor. La 30 iulie 1552, soldații, civilii și răniții ieșeau din cetate, însă pașa își încalcă promisiunea, măcelărându-i pe supraviețuitori, în timp ce comitele Losoncz este adus în fața pașei și decapitat. Izvor istoric cu tentă propagandistică, unde figura lui Bernardo de Aldana primează, devenind mai importante decât evenimentul istoric însuși, campania din 1548, în Ungaria, nu a lăsat indiferentă Spania zilelor noastre, textul manuscris publicându-se în anul 2010, în ediția critică a lui Fernando Escribano Martín. Anterior, manuscrisul se putea consulta la Biblioteca Mănăstirii Escorial, în codexul V.II.3, fiind cuprins între filele 177-234. Bernardo de Aldana nu reprezintă un personaj necunoscut în istoriografia românească, aventurile sale fiind abordate, de exemplu, de către Eugen Denize, în *Relațiile româno-spaniole până la începutul secolului al XIX-lea și Un călător spaniol necunoscut la mijlocul secolului al XVI-lea: Bernardo de Aldana*, sau de Ovidiu Cristea, *Succesi del Hungheria nel 1551. L'espedizione di Castaldo in Transilvania in una fonte veneziana contemporanea*.

ambasadorului transilvan să capete, așa cum se întâmplă mai mereu la Quevedo, conotații politice. De-a lungul celor trei acte ale piesei, se face aluzie, în repetate rânduri, la scopurile comune pe care Spania și Transilvania le aveau sau ar fi trebuit să le aibă, precum și la vechea prietenie dintre cele două state.

În timpul unei conversații purtate cu Olivares, ambasadorul transilvan afirma că „legea, sângele și statul ne unesc interesele”. Mentalul ce se perpetua în Spania era, încă o dată, acela de a-și reprezenta Transilvania drept un aliat în lupta contra otomanilor și a protestanților. De altfel, neapartenența la catolicism fusese și motivul pentru care Charles Stuart fusese respins ca posibil soț al Mariei¹⁸.

În plan politic, implicarea nemijlocită a Transilvaniei în Războiul de 30 de ani a avut un impact preponderent favorabil asupra felului în care principatul a fost perceput în plan extern, la Pacea de la Westfalia, încheiată la scurt timp după moartea lui Gheorghe Rákoczi I, Transilvania participând ca stat suveran, recunoscut de celelalte țări europene. Din punct de vedere cronologic, Războiul de 30 de ani a coincis, în Transilvania, cu domniile principilor Gabriel Bethlen (1613-1629) și Gheorghe Rakoczi I (1630-1648), în perioada 1629-1630, principatul fiind condus de către soția și fiul lui Bethlen, Ecaterina de Brandenburg și, respectiv, Ștefan Bethlen.

Venirea la putere a lui Gabriel Bethlen s-a făcut cu acordul sultanului și cu sprijinul domnilor țărilor române, ceea ce a dus la deteriorarea raporturilor Transilvaniei cu Habsburgii:

*Il principato poi di Gabriele Battori non andò in Transilvania molto a lungo; perché entrato in sospetto ch'egli inclinasse alle parti del Turco e non a quelle di Cesare ne fu da quelli della fazione austriaca ucciso a tradimento. Ma né per questo lasciò la provincia di non passare in mano d'altri, insignorendosene col favore dei Turcho Gabriele Bettelemo, nobile transilvano, il quale dalla porta ricevuto l'obbligo dell'antico tributo, si fermò in quietate al dominio di questo stato*¹⁹.

(trad.) Domnia lui Gabriel Báthory în Transilvania nu a durat însă pentru mult timp; ivindu-se bănuiala că acesta era mai degrabă de partea Turcului decât a Cezarului, a fost ucis prin trădare de către austrieci. Dar nici așa nu s-a putut evita ca provincia să încapă pe mâinile celorlalți, Gabriel Bethlen, nobil transilvan, beneficiind de încuviințarea Porții și obligându-se la plata vechiului tribut, a domnit în pace în acest ținut.

Reacția Casei de Austria nu s-a lăsat așteptată, sprijinind la tronul princiar un alt candidat, pe Gheorghe Homonnai. Pe de altă parte, în urma unei incursiuni a trupelor imperiale, acestea au reușit să ocupe, chiar dacă pentru

¹⁸ Oana Andreea Sâmbrian, *op. cit.*, p. 75.

¹⁹ Giorgio Tomasi, *Delle guerre et rivoluzioni del regno d'Ungheria e della Transilvania, con successid'altra parte*, Venezia, 1621, p. 170.

scurt timp, puncte strategice, precum Chioar, Tășnad și Ecsed. În 1615, prin Tratatul de la Trnavia, Bethlen era recunoscut de către Casa de Habsburg drept principe al Transilvaniei, acesta obligându-se și la restituirea cetăților ocupate.

Oponent fervent al Casei de Habsburg, Bethlen s-a poziționat de partea Uniunii Evanghelice, sub pretextul ajutorii cehilor protestanți răsculați (1619-1622). Intervenția armată la care a recurs Bethlen a avut loc cu sprijinul Porții, iar tratativele cu cehii au fost purtate prin intermediul lui Marcu Cercel, fiul fostului domn al Țării Românești, Petru II Cercel. Prin mișcări rapide de trupe, Bethlen a reușit să ocupe o serie de localități, precum Bratislava (octombrie 1619), Košice, Nové Zámky, Trnavia și Nitra, ajungându-se până la încercuirea și asediul Vienei (noiembrie 1619). A renunțat la această acțiune la auzul veștii că polonezii îl sprijineau pe Homonnai, pregătind, în acest sens, o intervenție în Transilvania²⁰. Istoriografia spaniolă l-a perceput pe Bethlen drept un personaj nefast, excepție făcând textul lui Diego de Estrada, *Comentarios del desengañado de sí mismo*, asupra căruia nu vom insista, întrucât am făcut-o cu alte ocazii²¹. În general, imaginea lui Bethlen era aceea subliniată de Quevedo în *Mundo caduco*:

Raíz de todo esto era la ambición del conde palatino, que con elabrigo del serenísimo rey de Inglaterra y de la correspondencia con Bethlen Gabor, con quien en la secta de Calvino convenía, habiéndose hecho príncipe de Transilvania, vendiendo al turco la libertad y dándole las dos mayores fortalezas (...) le asistía al robo de la coronade Bohemia.

(trad.) Rădăcina răului (războiul de treizeci de ani, n.n.) era ambiția contelui palatin, care cu sprijinul serenisimului rege al Angliei și cu acordul lui Bethlen Gabor, amândoi aparținând sectei lui Calvin, ajungând acesta din urmă principe al Transilvaniei, vânzând libertatea sultanului și cedându-i cele mai mari cetăți (...), l-a ajutat să fure coroana Boemiei²².

În fapt, Bethlen a fost unul dintre personajele principale ale Reformei în Europa Centrală și de Est, având în vedere că numele său a fost folosit în literatura spaniolă nu doar ca nume propriu, ci și ca substantiv comun. O astfel de lucrare este binecunoscuta operă cu caracter filosofic *Criticomul* de Baltasar

²⁰ Susana Andea, *Evoluții politice în secolul al XVII-lea*, în: Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler, Magyari András, „Istoria Transilvaniei”, vol. II (de la 1541 până la 1711), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2007, p. 127.

²¹ Oana Andreia Sâmbrian, *Convergențe româno-spaniole de la Renaștere la Modernism*, București, Editura Academiei Române, 2013 (capitolul *Diego duque de Estrada la curtea lui Gabriel Bethlen*); idem, *Corpul grațios: arta seducției la curtea lui Gabriel Bethlen în Comentariile lui Diego de Estrada*, în: „Incursiuni în imaginar. 4. De la corpul imaginat la corpul reprezentat (Cu șapte lucrări plastice realizate de Stefan Orth)”, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2010, pp. 221-234.

²² Francisco de Quevedo, *Obras de don Francisco Quevedo y Villegas*, colección completa, ordenada e ilustrada por don Aurelio Fernández Guerra y Orbe, tomo I, Madrid, Imprenta y Estereotipia de M. Rivadeneyra, 1852, p. 125.

Gracián, publicată între 1651-1657, care înfățișează o mare parte din sentimentul de deznădejde încercat de Spania pe întreg parcursul Războiului de 30 de ani. Motivul pentru care această operă ne-a trezit interesul este că de-a lungul ei apare de două ori denumirea de „betlengabor”, atât la singular, cât și la plural, „betlengabori”, ceea ce a determinat diverse controverse cu privire la preluarea numelui lui Gabriel Bethlen ca personaj colectiv, reprezentant, așadar, al unei tipologii umane.

Redăm în continuare fragmentele identificate. În partea I a *Criticonului*, în capitolul intitulat *Vrăjile Artemiei*, unde sunt descrise puterile supranaturale ale acesteia și capacitatea sa de a schimba înfățișarea oamenilor, citim că „se spune că a transformat un băiat de grajd într-un Betlengabor, iar pe un lacheu într-un domn de Tenza”. În partea a doua a cărții lui Gracián, în capitolul *Roata timpului*, apare o imagine apocaliptică în care „lacheii se transformau în Betlengabori și Taicosamași”. Controversele încep în anul 1929, când Oliver Brachfeld publică un articol intitulat *Betlengabor: un curioso error de Gracián*, unde afirma că autorul spaniol ignora condiția nobilă a lui Gabriel Bethlen, asemănându-l unul taicosamas (sclav japonez, n.n.), dovedindu-și astfel neștiința²³. Răspunsul la afirmațiile lui Brachfeld nu se lasă prea mult așteptat. În 1930, Leo Spitzer publică un articol în care contrazice teoria lui Brachfeld, susținând că atâtă timp, cât personajul feminin Artemia realizează metamorfoze inimaginabile, nu trebuie să ne mire că personaje umile sunt transformate în altele nobile și viceversa²⁴.

Suntem de acord cu Spitzer în ceea ce privește ipoteza emisă, considerând că Brachfeld nu a înțeles prea bine textul lui Gracián. Sau că a vrut să scrie un text senzaționalist, având în vedere că articolul s-a redactat în anul celui de-al treilea centenar de la moartea lui Bethlen.

Din această scurtă privire panoramică se poate observa că Spania și Transilvania se aflau, în timpul Războiului de 30 de ani, pe poziții diametral opuse, în contextul în care Spania ducea o intensă campanie de defăimare a tuturor acelor care se ridicaseră împotriva habsburgilor, deci, implicit, și a Transilvaniei. Prin varietatea mijloacelor întrebuintate (de la predici și literatură istorică până la, pentru prima dată în istorie, presa sub forma ei embrionară a avizelor), Războiul de Treizeci de ani inaugurează nu numai, cum s-a mai spus, o nouă ordine europeană pentru circa o sută de ani, ci și o premieră în marile conflicte politice care zguduie de patru secole bătrânul continent: războiul total, în care un rol important revine luptei propagandistice duse cu cele mai rafinate și subtile arme pe care numai literatura ajunsă la cele mai înalte culmi ale artei universale, cum a fost literatura spaniolă a Secolului de aur, le poate mânui cu o

²³ Oliver Brachfeld, “Betlengabor: un curioso error de Gracián”, *Revista de filología española* 1, 1929, p. 277.

²⁴ Leo Spitzer, “Betlengabor: un erreur de Gracian?”, *Revista de filología española* 1, 1930, p. 174.

desăvârșită abilitate. De acum înainte, războiul se va purta nu numai cu armele clasice, ci și prin CUVÂNT.

**SPAIN AND TRANSYLVANIA DURING THE THIRTY
YEARS' WAR (1618-1648): A GENERAL OUTLOOK**

(Abstract)

This article focuses on the general background of both Spain and Transylvania during the Thirty Years' War (1618-1648), in an attempt to give the reader the possibility to understand better the tense relations between the two spaces, each of them belonging to a different religious alliance. The article makes use of all kinds of sources: archive documents, historical literature, dramatic literature in order to depict the scenery of not so much exploited historiographical events.

Keywords: Transylvania, Spain, Thirty Years' War, relations.